

Glagolita betűk, szerzetesi bravúrok, királyi nagylelkűség, felvilágosító tűzhely és nemzeti jelkép - a Rila-kolostor varázslatos története Szerző

Helyszín: Rila kolostor

Stefan Nemet

A Rila kolostor „Szűz Mária mennybevétele” a legnagyobb és leghíresebb keleti ortodox sztavropogány kolostor Bulgáriában. A Rila-hegység délnyugati részén, a fővárostól, Szófiától 120 km-re délre, a Rila folyó mély völgyében, 1150 m tengerszint feletti magasságban, a Rila kolostor természetvédelmi park területén található. A kolostor nevét alapítójáról, a Rilai Iván remetéről (876-946) kapta. A 10. században alapított Rila-kolostort Bulgária egyik legfontosabb kulturális, történelmi és építészeti műemlékének tartják, és Bulgária, valamint Délkelet-Európa egyik legfontosabb turisztikai látványossága. A Rila-kolostor a leghíresebb spontán remetelak a bolgár földeken. Kialakulásának első éveiben az egyházi és világi hatóságok is elismerték. Ma a bachkovói és a trojáni kolostorokkal együtt a bolgár pátriárkátus három sztavropogáni kolostorának egyike. Kiterjedt kulturális területtel rendelkezik, kolostorral, földekkel és peremkerületekkel. A Rila kolostor története számos tanulmány tárgya. A szerzők egy része az alapító, Rilai Szent Iván életére és lelki hőstetteire, mások a kolostori élet megszervezésére, megint mások a kolostor irodalmi tevékenységére stb. összpontosítják figyelmüket. A Rilai kolostor kezdete Rilai Szent Iván és követői 10. század közepi remeteséggel kapcsolatos tevékenységéhez kapcsolódik. A remete körül létrejött szerzetesi közösség a hivatalos hatalom beavatkozása és támogatása nélkül jött létre, amely távol állt az állam központjától. Rilai Szent Iván a legnagyobb bolgár szent és a bolgár nép égi védelmezője. Ő a Rila kolostor alapítója, Bulgária legfontosabb spirituális központja, amely több mint ezer éve létezik. Rilai Iván 876 körül született az Osogovo-hegységben, a Struma folyó közelében fekvő Skrino faluban, és jámbor családban nőtt fel. Szülei halála után örökségét szétosztotta a szegények és betegek között, és novíciusnak lépett be egy közeli kolostorba. Ott elfogadta a szerzetességet, de hamarosan megkeményedett a magánytól és a lelki hőstettektől, elhagyta a kolostort és remeteségnek adta át magát. Sok évet töltött imádságban, böjtben és nélkülözésben, különböző hegyeket járva. Lakik egy száraz ágakból épített kunyhóban, egy hatalmas fa odvában, végül egy barlangban. Csak vad füveket és gyümölcsöket eszik. A vadállatok, amelyekkel együtt él, jobbnak bizonyulnak, mint az emberek - rablók támadnak rá és elűzik, de ő új otthonra talál a Rila-sivatagban. Pásztorok fedezik fel, és híre elterjed a környéken. Sokan kezdik őt keresni tanácsért és segítségért, vezetik a betegeket, akiket imáinak erejével meggyógyít. Az igazlelkű remete híre egészen a fővárosig eljutott. I. Péter bolgár cár 120 km-t utazott, hogy találkozzon vele. Azt a helyet, ahol a király a kíséretével együtt letelepedett, ma is Cserev-csúcsnak nevezik. A megközelíthetetlen terep miatt Péter cár nem tudott személyesen találkozni a szenttel, de katonáin keresztül küldött egy ajándékot - egy arannyal teli kelyhet. Rilai Iván elfogadta a kelyhet, mint ajándékot tőle, de az aranyat visszaadta, mert nem volt rá szüksége. Ez a gesztus még inkább növeli az iránta való tiszteletet (Байрамова 1997, 14-63. o.). A szent hagiográfiáinak különböző változatai szerint Szent Iván a barlangjából támadt egy tűzre - a völgy túoldalán a király népe szintén tűzre támadt, és a két tűzhely füstje az égen egyesült. Ez a vizuális kép számos reneszánsz freskón és ikonon látható. Úgy tartják, hogy a Rila kolostor mai épülete éppen azon hely alatt található, ahol a két tűz egyesült az égen. Rilai Iván halála után szentté avatták, és csodatévő ereklyéi csodákat tettek, amelyeket ma is őriznek és tisztelnek. Holttestét a mai Szófiába vitték, követői pedig letelepedtek azon a helyen, ahol élt, és szerzetesi testvériséget alapítottak. A bizánci uralom idején a rilai remete híre olyannyira megnőtt, hogy az egyik magyarországi betörés során ereklyéit elkobozták és egy időre Magyarországra vitték. A második bolgár állam hajnalán a remetét közös bolgár és közös szláv szentté emelték, és ereklyéit a Trapezitsa-hegyen, a fővárosban, Csarevgrad Tarnovóban (1194/1195) egy külön erre a célra épített templomban helyezték el. A templom mellett kolostorkomplexumot építettek, amelyet magának a szentnek szenteltek. A bolgár szent kultuszának története nemcsak a

bolgár kultúrához és irodalomhoz kapcsolódik, hanem az Athos-hegyi, valahai és moldovai, görögországi, oroszországi, szerbiai és ukrainai szerzetesi központokhoz is, ahol híres műveket és az életrajzok új változatait másolták. Szent Iván részben a bizánci irodalomban és a görög nyelvű egyházi irodalomban is szerepel. Ezt a témát Elena Tsohandri, a „Festői Bulgária” projekt résztvevője követi nyomon (Цохандри 2022, 111-130. o.) . státuszát, mint a bolgár földek legfontosabb keresztény kultuszközpontját és a második bolgár királyság idején nagy feudális birtokosát igazolja. A kolostor jogait különböző oszmán szultánok is megerősítették, amint azt a kolostor könyvtárában őrzött dokumentumok bizonyítják. Az oszmán uralom alatt (15-19. század) a Rila kolostor a szellemi, kulturális és irodalmi öfenntartás, valamint a bolgár szellem és nemzetiség újjáélesztésének központjává vált. A tarnovói irodalmi iskola szétszóródása után a Rilai kolostor a 14. századi bolgár kulturális vívmányok utóda és folytatója lett. A Rila könyvtárat felújították és új kéziratokkal gazdagították. A 17. század vége felé könyvkötő műhelyt hoztak létre. Kapcsolatokat létesítettek a Szent György-kolostorokkal. A 16. századra nyúlnak vissza a kapcsolatok a valahai és moldáviai dunai fejedelemségekkel, valamint Oroszországgal, ahová a következő évszázadokban többször küldtek Rilai szerzeteseket adományok (könyvek, ikonok, egyházi eszközök, liturgikus ruhák, pénz) gyűjtésére. A rilai remeték ereklyéivel vagy azok egy részével tartott ünnepélyes vallási körmenetek, amelyek eljutottak Magyarországra, Oroszországba és Görögországba, különösen fontosak voltak a rilai szerzetesi kultúrterület növekedése és szakralizációja szempontjából. Ezzel együtt Rilai Szent Iván tisztelete a bolgár területekről elmenekült szerzetesek, egyházi személyek és írástudók tevékenysége révén terjedt el. A szomszédos balkáni országok közül Görögországban és Szerbiában különösen erős a bolgár szent kultusza. A mai görög földeken már a 11. század végén gyógyítóként vált ismertté. Tisztelete egy kis szünet után a 18. században újult meg, amikor a róla szóló rövid görög hagiográfia bekerült a tekintélyes „Synaxar” Nikodémusz a szentté avató című műbe, és szent jobbát a Kikládokra vitték. Szerbiában a rilai remetét eredetileg helyi szentnek tekintették, de a 15. század után rendszeresen megemlékeztek róla a szerb havilapokban. A Rilai kolostornak a bolgár földek vezető keresztény központjává válása a szentség mintájává tette, védőszentjének a bolgár közszentek közé emelése pedig a Rilai remete életét és lelki tetteit utánozandó szent modellt tette. A rilai kolostor áthelyezte székhelyét. Jelenlegi helyére a 14. század első felében élt Khrelyu despotának, egy hűbérúrnak köszönhetően került. A komplexum legrégebbi épülete, a Hrelu-torony ebből az időszakból származik. A tornyot 1334-1335 között építtette Stefan Hreljo Dragovol protoszláv, és menedéknek és védelemnek szánták. A torony 1147 méteres magasságban, az udvar keleti részén található. Kőből épült, ötemeletes és 23,60 méter magas. A falak törmelékkőből és habarcsból készültek, ami a régió középkori építkezéseire jellemző. A torony öt emelet magas, az egyes szinteket belső falépcsők kötik össze. A torony bejárata a második emeleten található, ahová külső lépcsőkön lehet feljutni, amelyeket egykor veszély esetén felhúztak. A bejáratot egy tömör faajtó védi. A mai ajtó az eredeti, amelyet a torony építésekor helyeztek el. Dr. Grigorov szegedi oktató, a Festői Bulgária projekt résztvevője szerint az ajtó kinyitáskor nyikorgó hang hallatszik, ami a legrégebbi Bulgáriában fennmaradt technológiai hangot jelenti. A torony külső falai csatfalakkal (kis lönyílasokkal) vannak ellátva, amelyek lehetővé teszik, hogy a védők lövedékekkel lőjék a támadókat. A torony tetején egy emelvény található, amelyet valószínűleg megfigyelésre és védelemre használtak. Az első szinteket raktározási és közművesítési célokra használták. A felső szinteket lakóhelynek szánták, és a torony lakói számára kialakított szobákat foglaltak magukban. A legfelső emeleten található a 14. századból származó freskókkal díszített Transzfigurációs kápolna. A kápolna előcsarnokában található freskók között található a bolgár középkor egyik legérdekesebb freskója. Ez egy táncoló férfiakat és egy zenekart ábrázoló jelenet. A feltételezések szerint a kórusos jelenet egy esküvői ünnepséget ábrázol, azaz magának Chrellónak az esküvőjét. És valószínűleg a dalmáciai művészet hatott rá, mert felesége eredetileg Ragusából, a mai Dubrovnik városából származott. A torony a kolostor történelmi öröksége. Egyedülálló betekintést nyújt a középkori bolgár feudális urak életébe és védelmi stratégiájába.

Szent Iván ereklyéi 1469-ig maradtak Tarnovóban, amikor Brankovics Mária, György szerb uralkodó lánya és II. Murád szultán felesége segítségével engedélyt kaptak arra, hogy visszakerüljenek a Rilai kolostorba. Az ereklyék áthelyezésének időpontja egybeesik a Bulgária feletti oszmán uralom első évtizedeivel. A holttest Rilába való visszatérése új korszakot jelent a kolostor történetében. A

kolostorépítés növekedett. A kolostor épületének minden egyes szárnyát más-más időszakban építették és újítták fel. A kolostor épülete egy zárt, szabálytalan ötszögű, belső udvarral rendelkező épület. A magas falakkal körülzárt belső tér egyszerre biztosítja a szerzetesek biztonságát és a belső mikroklímát. Az udvart nagyméretű, esztétikusan elrendezett kőlapok borítják, ami a felsőbb emeletek tornácaiból is észrevehető. Az udvar egyik részén egy belső kertet alakítottak ki több rilai fenyővel. A kolostorépületek szépségét különösen a drága építőanyagok hiánya teszi lenyűgözővé. A kolostor építéséhez kizárólag a Rila-hegység által bőkezűen biztosított anyagokat használták fel (Бельов, 2004, 67. o.). A kolostor gyakorlatilag beltéri mikroklímával rendelkezik, az udvaron mindig magasabb a hőmérséklet, mint kint. Rendkívül kellemes a folyó víz hangja, amely a kolostor minden részében hallható, és összesen 7 szökőkútból származik, amelyekből folyamatosan folyik a víz. A kolostor a bolgár határok legnagyobb zarándokközpontjává formálódik. A gazdag keresztények számára a zarándoklat tiszteletre méltó és méltóságteljes vallási cselekedet. Rila a harmadik legfontosabb zarándokhely lett Jeruzsálem és a Szent Hegy után. A kolostor meglátogatása augusztusban különösen kellemes, amikor Szűz Mária mennybemenetelének augusztus 15/29. és Keresztelő Szent János mennybemenetelének ünnepe közel van a naptárban. A zarándokok mindkét ünneppel összekötik látogatásukat. A kolostor tárgyi, építészeti és művészeti kincsekkel rendelkezik, amelyek az európai fejlődési folyamatokhoz kötik. Ezek egyike a Rilai kolostor könyvtára. Ez a kolostor épületében található szakkönyvtár, amely vallásos szövegeket, kéziratokat és egyéb, az adott vallási közösség lelki életével és tanításával kapcsolatos könyveket tartalmaz. Szerzetesek és zarándokok hozzák létre és tartják fenn. A könyvtár több mint 250 szláv nyelvű kéziratot őriz a 11. és 19. század közötti időszakból. Ezek a kéziratok liturgikus könyveket, szentek életrajzait, krónikákat és más irodalmi műveket tartalmaznak. Különösen értékesek a cirill és glagolita nyelven írt kéziratok, amelyek a bolgár írás korai történetéről tanúskodnak. A könyvtár mintegy 9000 régi nyomtatott könyvet őriz, amelyek a 19. század elejéig jelentek meg (Анчев 1983, 57-67. o.). Ezek a könyvek többnyire egyházi szláv és görög nyelven íródtak, és a Biblia különböző kiadásai, liturgikus könyvek és teológiai művek találhatók közöttük. Vannak közöttük ritka bolgár nyelvű kiadások is, amelyek fontosak a bolgár irodalmi hagyomány tanulmányozása szempontjából. Egy másik fontos kategória a kolostor és a régió történetével kapcsolatos történelmi dokumentumok. Ezek olyan oklevelek, levelek, akták és egyéb dokumentumok, amelyek megvilágítják Bulgária politikai és társadalmi történetét az évszázadok során. Különösen fontos a kolostor 1378-ban, Ivan Sishman bolgár cár által kiadott oklevele. Az oklevél megerősítette a kolostor földekkel és birtokokkal kapcsolatos jogait, valamint független vallási intézményként való státuszát. Jogi értéke miatt nagy jelentőséggel bír, a bolgár uralkodóknak az ország kulturális és szellemi örökségének megőrzésére irányuló erőfeszítéseit mutatja, még a külső fenyegetésekkel szemben is, az állam és az egyház közötti kapcsolat fontos szimbóluma marad ebben a kritikus időszakban. A könyveken és kéziratokon kívül a könyvtárban ikonok, miniatűrök és más ikonográfiai anyagok gyűjteménye is található, amelyek a bolgár keresztény művészet fejlődését szemléltetik. Ezek között az anyagok között szerepelnek eredeti művek, valamint híres ikonok és freskók másolatai. A könyvtár kottagyűjteménnyel is rendelkezik, beleértve az egyházi zene kéziratot és nyomtatott kottáit. A kottákat a közelmúltban kutatták és adták ki. A kolostori könyvtár talán legnagyobb ősi kincsei a Rila glagolita kották. Ezek glagolita nyelven írt középkori kéziratok. Magának a kolostornak a könyvtárában fedezték fel őket. Ezek a lapok óbolgár nyelvű szövegeket tartalmaznak, és a 10-12. századra datálhatók. Egy nagyobb kéziratgyűjtemény részét képezik, amely különböző vallási és irodalmi műveket tartalmaz. Az ezeken a lapokon használt glagolita írást Szent Cirill és Metód alkotta meg a 9. században, és Bulgáriában és más szláv országokban széles körben elterjedt volt, mielőtt a cirill ábécé felváltotta volna. A Rilai glagolita lapok nyolc üres pergamenlapból és egy 11. századi ószláv glagolita könyv három töredékéből állnak. A kézirat kör alakú, két oszlopban függő glagolita írással készült, és tartalmazza a negyedik századi keresztény író, Efraim a szíriai Parenesis című könyvének legkorábbi fordítását. A rilai glagolita lapok ortográfiában és kézírásban a legközelebb állnak Asemaneus evangéliumához (Гошев 1956, 12-37. o.). A kolostori könyvtárak Európa-szerte szerepet játszottak a kulturális és szellemi örökség megőrzésében, folytonosságot biztosítva a korszakok között, az ima, a meditáció és a személyes fejlődés helyeként szolgálva, ahol a látogatók békére és inspirációra lelhetnek. A kolostor egyik értékes kincse a Raffaello-kereszt, egy fából faragott feszület. A kolostorban

található miniatűr faragás csúcsának, a fafaragás remekművének tartják Bulgáriában és a világon. A feszület egy egész darab bokorfából készült kereszt, amelynek méretei: magassága 80 cm, szélessége (karokkal együtt) 42 cm, vastagsága 3 cm. Egy Raffaello nevű szerzetes faragta finom vésővel, túvel és nagyítóval. Újraalkotott 36 vallási jelenetet több mint 600 miniatűr figurával. A műalkotás munkálatai 12 évig tartottak, és 1802-ben fejeződtek be. A legenda szerint Raffaello szerzetes az elkészítés után elvesztette látását (Иванова 1975, 7-14. o.). A reneszánsz idején (18-19. század) a Rilai kolostorban iskolák és tanintézetek nyíltak. A kolostor jeles írástudója és apátja (1860-tól 1864-ig), Rilai Neofit hieromán - a bolgár pedagógia pátriárkája - az egész ország számára képzett tanárokat és papságot. Neofit Rilski az új bolgár kultúra fejlődésének egy egész szakaszát testesíti meg. Érdemei vannak a nemzeti oktatásért, az új bolgár iskoláért, az irodalomért, a közös irodalmi nyelvért folytatott mozgalomban. És ez a felvilágosodásért indított mozgalom volt az, amely erőteljes gyorsítóként fontos szerepet játszott a nemzeti öntudat érlelésében, befolyásolta az egyházi függetlenségért folytatott küzdelmet, és segítette a bolgár nemzetiség elismerésében az Oszmán Birodalomban (Бобчев 1922, 62-84. o.). Bulgária felszabadulása után a Rila-kolostor továbbra is fontos zarándokhely maradt. Minden bolgár értelmiségi, kulturális személyiség és politikus felkereste. Az utolsó aktív bolgár uralkodó, III. Borisz a kolostorban van eltemetve. A kommunista rendszer bevezetésével a vallási tevékenységeket betiltották, tulajdonát államosították, a kolostort pedig múzeummá alakították. A kommunizmus idején még az ateista kormány is megpróbálta láthatóvá tenni magát a kolostorban, felújítva és átépítve annak egyik szárnyát. A kolostornak ezt a szárnyát a szerzetesek ma tréfásan „cigánynegyednek” nevezik. 1976-ban a Rila kolostor történelmi és építészeti rezervátum státuszt kapott, 1983-ban pedig az UNESCO a világörökség részévé nyilvánította. A bolgár kormányok még a közelmúltban is szimbolikus tőkét vonzottak a Rila-kolostorhoz vezető út építése érdekében végzett felújítások széles körű mediavisszhangja révén. A hegyek mélyén és magasan fekvő Rila kolostor kivételes helynek bizonyul, amely a bolgár kultúra folytonosságát valósítja meg. Ebben a kolostorban nagyon világosan bemutatják Bulgária kulturális fejlődésének négy fő szakaszát és a köztük lévő kapcsolatot. 2. A középbolgár korszak Evtimiy tarnovói pátriárka idejétől; 3. A bolgár újjászületés; 4. A felszabadulás utáni Bulgária. A Rila-kolostor kétszer is majdnem porig égett. Az égő kolostor metaforája, amely fényt adott az Új Időknek, és véget vetett a sötét időknek, jól ismert számunkra, hiszen Umberto Eco A rózsza neve című világregényében bontakozik ki. Bulgáriában a kolostor tüze - a legnagyobb bolgár kolostor számára az ellenkező szimbolikus jelentéssel bír. A tűzvész után újjáépített kolostor a bolgár kultúra helyreállításának szimbólumává is vált a bolgár kultúra nehéz körülmények között, a távollévő bolgár államban. Manapság Bulgáriában Szent Iván Rilskit a bolgár földön tündöklő szentek közül elsőként tisztelik. A szent iránti tiszteletnek számos kísérő megnyilvánulása is van. Sok bolgár városnak van olyan temploma, amelynek védőszentje Szent Iván. Ő a bányászok védőszentje. Az ő nevét viseli a város főtemploma. Pernik (egy régi szénbányászati körzet központja), valamint a szófiai Bányászati és Földtani Egyetem. Bulgáriában számos kórházat neveztek el róla. Számos külföldi bolgár iskola és szervezet védnöke. A magyarországi bolgárok is védnökükké fogadták őt.

Bibliográfia:

- Анчев, А. Рилският манастир. София, 1983.
Байрамова, М. Вечният монах. 1050 години от успението на св. Иван Рилски. София, 1997.
Бельов, Г. Рилският манастир. София, 2004
Бобчев, С. Значението за България на св. И. Рилски и на основания от него манастир. – Годишник на Свободния софийски университет за 1922 г. София, 1922, 62–84
Иванова В. Миниатюрната дърворезба на Рафаиловия кръст. София, 1975
Гошев Ив. Рилски глаголически листовце. София, 1956, 150 с.
Цохандри Е. Великата Рилска пустиня и нейното сияние и околния свят. В: Живописна България. Многоезични маршрути. Литературен атлас. Пловдив 2022, с. 111-130.
Прашков Л. Хрельовата кула. История, архитектура, живопис. София, 1973 г.
Радкова Р. Рилският манастир през Възраждането. София, 1972 г.

